

+DIR/ +DUR BİLDİRME EKİYLE OLUŞTURULAN BAZI YAPILARIN CÜMLEDEKİ KULLANIMLARI ÜZERİNE

Yeter TORUN*

Özet

Bu çalışmada bildirme ekiyle oluşturulan bazı yapıların cümle içindeki kullanımları üzerinde duruldu. Bu kullanımlarla ilgili olarak terim sözlükleri ve gramer kitaplarındaki bilgiler değerlendirildi. Bildirme ekinin zaman kavramı taşıyan kelimelere eklendiğinde oluşan yapının cümle içinde zaman zarfı olarak kullanımı ayrıntılı olarak incelendi. Bu kullanımlarda bildirme ekinin yüklemleştirme işlevinden uzak olduğu görüldü.

Anahtar Kelimeler: Bildirme eki, cümle, zaman zarfı

Abstract

In this study usage of some structures in sentences related to copula has been analyzed. Concerning with the usage of copula in sentences, data from dictionaries of jargon and grammar books have been evaluated. When copula is added to the words stading time, it has been noticed that they are used as adverbial time. Analyzing these usages, We have found out that the copula is far away from the function of predication.

Key words: Copula, sentence, adverb of time

1. 3.teklik kişi bildirme eki +DIr/ +DUr, Eski Türkçedeki tur- fiilinin geniş zamanının (turur) ekleşmesiyle oluşan bir ektir. Bu ekin terim sözlüklerinde ve gramer kitaplarında üzerinde en çok durulan kullanımları, ek-fiil çekimindeki kullanımı ile çekimli fiiller üzerine gelerek çekimli fiile verdiği çeşitli anlamlardır. Bunların dışında cümle incelemeleri sırasında “*Bir yağmurdur başladı./ İki gündür çalışıyorum.*” gibi örneklerle karşılaşmaktadır. Bu çalışmada Türkiye Türkçesinde +DIr/ +DUr bildirme ekinin cümle içinde yüklemleştirme işlevi dışındaki kullanımları üzerinde durduk.

2.Terim sözlüklerinde +DIr/ +DUr eki için, *bildirme eki* yanında *bildirme koşacı* ve *koşaç* terimlerinin de kullanıldığını görmekteyiz. Bildirme ekiyle ilgili olarak terim sözlüklerinde şu bilgilere rastlanmaktadır:

---

* Çukurova Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Vecihe Hatiboğlu, bildirme ekini, bildirme koşacı olarak adlandırmış, bildirme koşacını “*Sürerlik, kesinlik veya kuvvetli bir ihtimal kavramlarını vermek üzere yüklem sonuna gelen ve bazen belirteç gibi kullanılan durur sözcüğünün eklenmiş şekli olan –dur eki*” şeklinde tanımlamıştır. Hatiboğlu, bildirme koşacının bildirme kiplerinden geniş zaman ve belirli geçmiş zamanda kullanılmadığını, tasarlama kiplerinden de sadece gereklilik kipiyle kullanılabildiğini belirtmiş, ekin çekimli fiillerle kullanımıyla ilgili örnekler vermiş, bu ekin zarf gibi kullanımıyla ilgili olarak “**Saatlardır sizi bekliyorum**” örneğini vermiştir. Bildirme ekiyle kurulan yapıyı cümle olarak değerlendirerek, bu yapıdaki cümlenin özne görevinde kullanıldığını da vurgulayan Hatiboğlu, bu kullanım ile ilgili olarak “**Bir yağmurdur başladı./ Bir telaştır gidiyor./ Bir kahkahadır koptu./ Yaş altmışa yaklaşınca insanları bir ölüm korkusudur alır.**” örneklerini vermiştir (Hatiboğlu, 1978: 26).

Ahmet Topaloğlu, bildirme ekinin, eklendiği yükleme olumluluk veya olumsuzluk, süreklilik, kesinlik, kuvvetlendirme ve ihtimal kavramları verdiğini, isim soylu yüklemi, özneye bağlayan bir öge olduğunu vurgulamıştır (Topaloğlu, 1989: 41).

Zeynep Korkmaz, bildirme ekinin yüklemi özneye bağladığını, anlamı güçlendirdiğini, ayrıca bazı bildirme ve tasarlama kiplerinin sonuna gelerek oluş ve kılışa süreklilik, kesinlik, kuvvetlendirme ve ihtimal anlamları verdiğini belirtmiştir (Korkmaz, 2003: 42-43).

Bildirme ekini koşaç olarak adlandıran Berke Vardar, bu ekin yüklemi özneye bağladığını, Türkçede ek-eylemin üçüncü kişi eki –dir’in koşaç olarak kullanıldığını belirtmiştir (Vardar, 1998: 144).

Mehmet Hengirmen de, Berke Vardar gibi bildirme ekini koşaç olarak adlandırmıştır. Hengirmen, koşacı “*Değişmez bir anlamı olmayan, cümledeki bildiriye göre anlam kazanan ve görev üstlenen, genellikle yüklemcil öğelerle birlikte görünen, kelime dizimlerinin cümle karakterini belirleyen dilsel öge*” şeklinde tanımlamış, Türkçede koşacın -dir eki olduğunu, bu ekin cümleye olasılık, kesinlik, sürerlik gibi anlamlar verdiğini vurgulamıştır (Hengirmen, 1999: 262).

Türk dili ile ilgili gramer kitaplarında, bildirme ekinin kullanımı ile ilgili bilgiler şu şekildedir:

A. N. Kononov, zaman zarflarından söz ederken, +DIr/ +DUr bildirme ekiyle oluşan zaman zarflarına yer vermiştir. Kononov bildirme ekinin zaman zarfı olarak kullanımı ile ilgili olarak “*-dir... / -tır... yüklem eki zaman ifade eden isimle birlikte cümlenin diğer unsurlarından telafuz itibariyle ayrı bir predikatif şekil teşkil etmektedir. Bu şekil, bundan dolayı, ekin eklendiği kelimenin anlamına göre, -beri sonekiyle eş anlamlı zaman zarfı mahiyetini kazanmaktadır.*” ifadesine yer vermiş, bunun dışında, –dir ekinin çıkma durumu üzerine gelmesiyle oluşan zaman zarflarında ekin, anlamı kuvvetlendirdiğini belirtmiş, ayrıca hem –den,

hem *beri* edatı hem de *-dir* ekinin kullanıldığı “**Çoktanberidir** Paris’tesiniz, galiba efendim? dedi.” örneğini vermiştir (Kononov, 1956: 377).

Muharrem Ergin, isim-fiilin ek hâlindeki şimdiki zaman teklik 3. kişinin fiil çekimlerine de katıldığını, böylece iki çekim eki almış bir birleşik çekimin ortaya çıktığını, dolayısıyla bunun birleşik çekim sayılması gerektiğini vurgulamış, ekin şimdiki zaman, kuvvetlendirme ve ihtimal olmak üzere üç işlevi olduğunu belirtmiştir (Ergin, 1989: 312).

Tahir Nejat Gencan, +Dİr/ +DUR bildirme ekinin ad soylu kelimelere gelerek onları geniş zaman anlamlı yüklem yaptığını belirtmiştir. Bildirme ekinin özne üzerine geldiğini de belirten ve bu kullanımı da cümle olarak değerlendiren Gencan, “Kahvehanelerde **bir ejderha sözüdür** gidiyor./ Oğlan ne yapsın, **bir şeydir** oldu.” örneklerini vermiştir. Gencan, +Dİr/ +DUR bildirme eki almış bir fiilden sonra, aynı fiil kökünden ya da farklı bir fiil kökünden bir kip geldiği takdirde, ekin fiile aşırılık ve sürerlik anlamı kattığını belirtmiş, “Hanımefendinin tuhaf bir bakışla tereddüdü üzerine Hüsniye, biçare kadını teessür içinde boğup şaşırtmak için **bir boşanıştır** boşanır: (...) / **Bir ağlamadır** tutturdu.” örneklerini vermiştir. Girişik cümle içinde bağımsız bir önermenin zaman belirteci de olabileceğini belirten Gencan, “Dedi: **Çoktan beridir** vardı benim bir derdim./ Türk ulusu **yıllardır** bir kurtarıcı bekliyordu.” örneklerini vermiştir (Gencan, 2001: 157, 392, 393).

Hikmet Dizdaroğlu, özne olarak kullanılabilen dil birlikleri arasında cümleden oluşan özneler arasında, +Dİr/ +DUR ekinin oluşturduğu yapıyı iç cümle olarak değerlendirmiş, “Evde **bir sarakadır** başladı./ Kahvehanelerde **bir ejderha sözüdür** gidiyor.” örneklerine; nesne olabilecek dil birlikleri bölümünde cümleden oluşan nesne örnekleri arasında “**Bir türküdür** tutturmuştu kendi kendine.” cümlesine yer vermiştir (Dizdaroğlu, 1976: 58, 93). Dizdaroğlu, +Dİr/ +DUR ekiyle oluşan yapının zarf olarak kullanımıyla ilgili olarak, zaman zarfı olarak kullanılabilen dil birlikleri bölümünde de cümleden oluşan zaman zarfları örnekleri arasında “**İki gündür** bahar çiçekleriyle rengarenk olmuş çayirlardan geçiyoruz./ **Bir aydır** geceleri, doktorun kızına yarın telefon ederim diye kazandığı bütün cesaretini, nedense gün ışığında yitiriveriyordu./ **Kaç yıldır** böylesine soğuk bir kış olmamıştı.” örneklerine yer vermiştir (Dizdaroğlu, 1976: 128).

Haydar Ediskun, +Dİr/ +DUR bildirme ekinin özel kullanımına değinmiş, ekin kullanımına göre, isim cümlesine kesinlik, olasılık gibi anlamlar verdiğini belirtmiştir. +Dİr/ +DUR bildirme ekiyle oluşan bazı yapıları kalıp söz olarak değerlendiren Ediskun, bununla ilgili olarak “Kahvehanelerde **bir ejderha sözüdür** gidiyor.” örneğine yer vermiştir (Ediskun, 1996: 189). Haydar Ediskun, +Dİr/ +DUR bildirme ekinin zarf olarak kullanımına zaman zarflarının *türemiş zaman zarfları* bölümünde kısaca değinmiş, +Dİr/ +DUR ekiyle oluşan zaman zarflarının, zaman bildiren sıfat tamlamalarından ya da başka kelimelerden türediğini ve bu yapıdaki zaman zarflarının geçmiş bir zamandan başlayıp sözün söylendiği ana kadar geçen süreyi belirttiğini vurgulamış, “**Üç gündür** yok./ **Epey**

zamandır görünmüyorsun./ Hanidir onu görmedim./ Seni üçtür arıyorum.” örneklerini vermiştir (Ediskun, 1996: 274). Ediskun’un verdiği ilk üç örnek süreyle/süreçle ilgili iken, son örnekte süre anlamı yoktur. ‘*Seni üçtür arıyorum.*’ örneğinde *arama* eyleminin üç kez tekrarlandığı ifade edilmektedir.

Rasim Şimşek, “*bir*” kelimesiyle oluşturulan bazı sıfat tamlamaları üzerine +Dır/ +Dur bildirme ekinin gelmesiyle oluşan yapıları *cümle görünüşlü kalıplaşmış anlatımlar* olarak adlandırmış, bu yapıların da özne görevinde kullanılabilirliğini, bu tür öznelerde aşırılık anlamı olduğunu belirtmiş, “*Ve Anadolu’nun dört bucağından bir denizdir dalgalandı./ Bunun üzerinedir ki, Tahran halkında başta bulunanlara karşı bir hoşnutsuzluk ve kaynaşmadır alıp yürüdü./ O zaman Rüştü Bey kanepeye çöktü; bir ağlamadır tutturdu./ Pavyonla öbür gazinonun devamlısı modern kızları bir şaşkınlıktır alacaktır.*” örneklerini vermiştir (Şimşek, 1987: 90). Rasim Şimşek bildirme ekinin zarf olarak kullanımına zaman zarfları içinde yer vermiş, bazı zarf tümleçlerinin yüklemde belirtilen kılış ya da oluşun zamanını başlangıç ilgisiyle belirttiğini vurgulamış, bildirme ekinin zaman zarfı işleviyle kullanılmasıyla ilgili olarak “*Bir iki senedir yüzünü görmüş değiliz./ Pencereden görünmüyor toprak aylardır.*” örneklerini vermiştir. Şimşek’in +Dır/ +Dur bildirme ekiyle oluşan yapıdaki zarf tümleçlerini cümle olarak değerlendirip değerlendirmede belli değildir, çünkü zarf tümleçlerini oluşturan dil birimleri bölümünde cümle ya da cümleciklerden oluşan birimler arasında bu yapıdaki zarf tümleçlerine yer vermemiş, bu tür örneklere *değişik birimlerden belirteç tümleçleri* başlığı altında yer vermiştir (Şimşek, 1987: 139).

+Dır/ +Dur bildirme ekinin, isim ve fiil cümlelerinin sonuna geldiğini, kesinlik, olasılık ve olabilirlik bildirdiğini belirten Nurettin Koç, ekin ayrıca –*dır*’lı özne kurduğunu da belirtmiş, “*Bir koşuşmacadır başladı./ Bir kuşkudur düştü içine./ Bir kızılca kıyamettir koptu./ Bir kahkahadır koptu./ Bir dedikodudur dolaşiyor./ Bir telaştır gidiyor./ Bir iştir geldi başıma. / Bir ateştir düştü gönüme.*” örneklerini vermiştir (Koç, 1996: 378, 467).

Zeynep Korkmaz, bildirme ekiyle oluşturulan zaman zarflarına, türemiş zarflar bölümünde *addan ad yapma ekleriyle kurulan zarflar* arasında yer vererek, +Dır/+Dur bildirme ekinin zaman bildiren kelimeleri fiilleştirme yerine, “*bir zamandan beri*” anlamında zarflar oluşturduğunu ifade etmiştir (Korkmaz, 2003: 469).

Gerek terim sözlüklerinde, gerekse gramer kitaplarında, bildirme ekinin daha çok isimleri yüklemleştirmesi, bunun yanı sıra çekimli fiiller üzerine gelerek, cümleye kesinlik, süreklilik, kuvvetlendirme ve ihtimal gibi anlamlar vermesi üzerinde durulmuştur. Ekin kesinlik, süreklilik, kuvvetlendirme ve ihtimal gibi anlamlar ifade etmesi, ekin çoğunlukla yüklemcil unsurlarla kullanımını sonucu ortaya çıkan işlevleridir. +Dır/ +Dur bildirme ekinin, yüklemleştirme ve çekimli fiiller üzerine gelme dışında, oluşturduğu yapıların cümlede özne, nesne ve zaman bildiren zarf tümleci olarak kullanımlarında da

kuvvetlendirme, pekiştirme ve süreklilik işleviyle kullanımı söz konusudur. Bildirme ekinin bu tür kullanımlarına ilişkin olarak kaynaklarda sınırlı da olsa bazı bilgilere rastlanmaktadır. Cümlede özne, nesne ve zarf tümleci olarak kullanılan +Dİr/+DÜr bildirme ekinin oluşturduğu yapıların sözdizimi açısından cümle sayılıp sayılmaması konusunda kaynaklarda yer alan bilgilerin farklılığı dikkat çekicidir. Bazı araştırmacılar, +Dİr/ +DÜr bildirme ekiyle oluşturulan “**Bir yağmurdur** başladı. / **Yıllardır** çalışıyorum.” şeklindeki kullanımların cümle oluşturduğu görüşündedir (Hatiboğlu, 1978: 26; Gencan, 2001: 157, 392, 393; Dizdaroğlu, 1976: 58, 93, 128), bazı araştırmacıların, ekin cümle oluşturup oluşturmadığı konusunda kararsız olduğu, bu nedenle bu tür yapıları, *cümle görünüşlü kalıplaşmış anlatımlar*, *kalıp sözler* şeklinde adlandırdığı ya da herhangi bir adlandırmaya gitmediği görülmektedir (Şimşek, 1987: 90, 139; Ediskun, 1996: 189, 274; Koç, 1996: 376). Araştırmacıardan Kononov’un bu tür yapıların farklı bir yüklemci (predicative) şekil oluşturduğunu ifade etmesi de bu yapıların cümle oluşturup oluşturmadığı sorusuna tam olarak açıklık getiriyor (Kononov, 1956: 377). Bildirme ekini türemiş zarflar bölümünde addan ad yapan bir ek olarak değerlendiren Zeynep Korkmaz’ın bu tür yapıları cümle değil de türemiş bir yapı saydığı söylenebilir (Korkmaz, 2003:469).

3. Bir sıfatıyla kurulan bir sıfat tamlaması üzerine +Dİr/ +DÜr bildirme ekinin getirilmesiyle oluşan yapıların, cümlede özne ve nesne olarak kullanımına çok rastlanmamaktadır, ancak zaman bildiren kelime ya da sıfat tamlaması üzerine +Dİr/ +DÜr bildirme ekinin getirilmesiyle oluşan yapıların cümlede zaman zarfı olarak kullanımına yaygın olarak rastlanmaktadır. Bu yapıların cümlede özne, nesne ve zarf tümleci olarak kullanılması durumunda, bu tür kullanımları bazı araştırmacıların da kabul ettiği gibi yapıca cümle saymak, bünyesinde bu tür yapı bulunan cümlelerin birleşik cümle sayılması anlamına gelecektir. Oysa, içinde bu tür yapı bulunan cümlelerde birden çok yargı değil, tek yargı vardır.

Türkçede çekimli fiilin zamanının süreç olarak ifade edilmek istenmesi durumunda *zaman bildiren kelime ya da sıfat tamlaması+dan beri*, *zaman bildiren kelime ya da sıfat tamlaması+dir* yapılarının ve *-alı/-eli* zarf-fiil ekinin kullanıldığını, bunlardan ilk ikisinin birbirinin yerine de kullanılabilirdiğini görmekteyiz. Ancak *-dan beri* yapısı belli bir zaman noktasından itibaren başlangıç belirtiyorsa bu durumda *-dan beri* yapısının yerine +Dİr/ +DÜr bildirme eki kullanılmıyor. Bu bakımdan “**1982’den beri öğrenciyim**” cümlesi, “**1982’dir öğrenciyim**” şeklinde ifade edilemiyor. Bu durumda belli bir zaman noktası belirtmeyen kullanımlarda *-dan beri* yapısının yerini +Dİr/ +DÜr bildirme eki alabilmektedir. Bu bağlamda “**Üç günden beri bekliyorum**” cümlesi ile “**Üç gündür bekliyorum**” cümleleri arasında anlam bakımından belirgin bir ayrım sezilmiyor. Bu cümlelerdeki **üç günden beri** ve **üç gündür** ifadeleri cümledeki görevleri ve anlamları açısından eş değer yapılar olarak değerlendirilebilir. Bu yapılardan ilki yapısal olarak edat grubu iken, ikincisi bildirme ekinden dolayı yapısal olarak cümle gibi görünüyor, ancak ikinci yapıda

bildirme ekinin yüklemleştirici işlevinden yararlanılmadığı, süreklilik işlevinden yararlanıldığı düşünüldüğü takdirde bu yapının cümle içinde bir kelime grubu değeri kazandığını düşünmek gerekir. Bu bağlamda +Dır/ +DUR bildirme ekinin zaman bildiren kelimeler ve bu kelimelerle kurulan sıfat tamlamalarıyla kullanımında, *beri* edatının işleviyle eşdeğer bir kullanım oluşturduğu görülmektedir, zaten +Dır/ +DUR bildirme ekinin bünyesinde var olan süreklilik işlevi, bu tür kullanımlarda kendiliğinden ortaya çıkmış oluyor. +Dır/ +DUR bildirme ekinin özne ve nesne üzerine geldiği çok sınırlı sayıdaki örnekte cümle olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği ya da kalıp ifade sayılıp sayılmayacağı tartışmaya açık olabilir, ancak +Dır/ +DUR bildirme ekinin zaman kelimeleriyle oluşturduğu yapıların cümle niteliğinden uzak olduğu söylenebilir.

3.1. Bir sıfatıyla kurulan bir sıfat tamlaması üzerine +Dır/ +DUR bildirme ekinin gelmesiyle oluşan yapının cümlede özne ve nesne olarak kullanımlarında bildirme ekinin özne ya da nesneye abartı, pekiştirme, kuvvetlendirme anlamları kazandırdığı görülmektedir. Bu tür kullanımların olduğu örnek sayısı çok azdır, öyle ki çoğu gramer kitabında bazen aynı örneklere yer verildiği görülmektedir. Bu tür cümlelerin bildirme eki kullanılmadan ifade edilmesi durumunda, aralarında nasıl bir anlam farkı bulunduğu iki şeklin karşılaştırması ile kolayca anlaşılabilir. Aşağıda +Dır/-Dur'lu birkaç örnek sıralanmıştır.

Bir boşluktur [Ö] *sardı*[Y] içimi, her şeyin boş olduğunu anlamaktan gelmiş bir boşluk // *Bir boşluk / sardı* içimi, ... (Ataç, 1999: 125).

Kahvehanelerde bir ejderha sözüdür [Ö] *gidiyor*[Y] // ...*bir ejderha sözü / gidiyor* (Dizdaroğlu, 1976: 58; Gencan, 2001:392; Ediskun, 1996:189).

Ve Anadolu'nun dört bucağından bir denizdir [Ö] *dalgalandı* [Y] // ... *bir deniz / dalgalandı* (Şimşek, 1987: 90).

Bir dedikodudur [Ö] *dolaşiyor* [Y] // *Bir dedikodu / dolaşiyor* (Koç, 1996: 467).

Bir alkıştır [Ö] *kopuyor*[Y] // *Bir alkış / kopuyor* (Ayvazoğlu, 1997: 186).

Bazen **bir masaldır** [N] *tutturuyorum*[Y] kendi kendime, onu anlatıyorum // Bazen *bir masal / tutturuyorum* kendi kendime, ... (Ataç, 1999: 64).

Bir beğenidir [N] *tutturmuşlar* [Y], ona da zevk diyorlar, bir ilke diye göstermeğe kalkıyorlar beğenilerini // *Bir beğeni / tutturmuşlar*, ... (Ataç, 1998: 132).

O zaman Rüştü Bey kanepeye çöktü; bir ağlamadır[N] *tutturdu*[Y] // ... *bir ağlama / tutturdu* (Şimşek, 1987: 90).

3.2. Zaman bildiren kelime ya da sıfat tamlaması üzerine +Dİr/ +DUR bildirme ekinin gelmesiyle oluşan yapıların cümlede zaman zarfı işleviyle kullanıldığı örneklerde ise, bildirme ekinin genellikle *gün, hafta, ay, yıl, sene, yüzyıl, asır, zaman, süre* gibi zaman kavramı taşıyan kelimeler veya bu kelimelerin isim olarak kullanıldığı sıfat tamlamaları veya *çoktan, hani, epey* gibi kelimeler üzerine gelerek oluşturduğu yapılarla karşılaşmaktadır. Bildirme eki bazen “*çoktandır*” örneğinde olduğu gibi doğrudan zarf görevi yüklenmiş çıkma durumu üzerine de gelebilmektedir. Bu durumda çıkma durumu üzerine doğrudan bildirme eki mi gelmiş, yoksa “*çoktan beridir*” gibi bir ifadenin kısaltması mı söz konusudur sorusu akla gelmektedir. Bazen de *-dan* çıkma durumu eki, *beri* edatı ve *-dir* ekinin anlamı kuvvetlendirmek için arka arkaya sıralandığı örneklerle de karşılaşmaktadır: “*Bilirsiniz, ben “ve”yi sevmem, yıllardan beridir de hiç kullanmam*” (Ataç, 2000c: 41) örneğinde olduğu gibi. Bu yapıdaki zaman zarfları, cümlenin yüklemine belirtilen kılış ya da oluşun, geçmişte belli ya da belirsiz bir andan başlayarak sözün söylendiği ana kadar sürdüğünü veya geçmişte belli bir zaman dilimi içinde süreklilik gösterdiğini ya da geleceğe yönelik olarak süreceğini gösterir. Bu yapıdaki zaman zarfları belli ya da belirsiz bir periyodik zaman ifade etmeleri nedeniyle, *süreç belirten zaman zarfı* olarak adlandırılabilir. Bu yapıdaki zaman zarfları sadece cümlenin değil, aynı zamanda çekimsiz fill gruplarının da, özellikle sıfat-fiil gruplarının, zaman zarfı olabilmektedir.

3.2.1. +Dİr/ +DUR bildirme ekiyle oluşan zaman zarflarının hem isim, hem fiil cümlelerinin zarfı olarak kullanımına rastlanmakla birlikte, fiil cümlelerindeki kullanımı daha fazladır. Bu yapıların zarf olarak kullanıldığı cümlelerin yüklemeleri çoğunlukla şimdiki zaman çekiminde olan cümlelerdir. Bunun dışında geniş zaman, belirli geçmiş zaman ve şimdiki zamanın hikâye çekiminde olan yüklemelerle kullanımına da rastlanmaktadır:

On gündür / Süleyman’ın evinde saklı (Karaosmanoğlu, 1993a: 74).

Ben *üç aydır / yavukluyum* bile (Karaosmanoğlu, 1993a: 82).

Dün ölmedi ki o, *yıllardır / ölüydü*, yaşayanlar arasından çekilmişti artık, yaşadığı belli değildi (Ataç, 2000b: 20).

Şafii olduğu için, kocan kayıp mıdır, *kaç zamandır / kayıptır*, geçim sıkıntısı mı çekiyorsun, bunlar da tanıkların mıdır, deyip hemen boşuyormuş (Pamuk, 2002: 105)

“Aytaç Durak ile *yaklaşık 2 haftadır* / Yerel Yönetimler Kanunu ile ilgili olarak toplantılar *yapıyoruz*.” (Türkiye, S: 11724, 17.4.2003, s.14).

“*Bir süredir* / Tarkan’ın sevgilisi değil, avukatı olarak *anılıyorum*.” (Milliyet, S:19923, 18.4.2003, s.3).

Yaklaşık 20 senedir / Türkiye’yle *çalışıyorsunuz*. Bu istikrarı nasıl sağladınız? (Milliyet, S: 19923, 18.4.2003, s.3).

Türkiye’de insanlar *nice zamandır* / nerede bir ağaç görseler *kesiyor*, / nerede ahşap bir konak bulsalar *yıkıyor* / ve yeni sokaklar, yeni caddeler ve tornadan çıkmış gibi birbirine benzeyen evler *yapıyorlar* (Ayvazoğlu, 1997: 166).

Servet Bey’in hemşiresi, zevcinin vefatından beri *aşağı yukarı beş senedir* / yaz kış hep Büyükkada’da *oturur* (Karaosmanoğlu, 1993b: 59).

Bunca yıldır / tanışırız Bay Oktay Rifat’la, ... (Ataç, 2000c, 357).

Şeflerden İbrahim’i *yıllardır / tanırım*, Reina ve Havana’da bana çok emeği geçmiştir (Posta, S: 3002, 12.4.2003, s. 16).

Gazetelerin orası, *epey bir süredir* / bu işlere *ayrılır oldu* (Radikal, S:1858, 13.11.2001, s.9).

Kendisi daha sağdır, *çoktandır / sustu*, belki gene yazar; ama onun o pek övdüğü eser’lerini artık okuyan kalmadı (Ataç, 2000a: 53).

Birkaç yıldır / iskarta ettiler onu, bu yüzdendir ... (Ataç, 2000c: 126).

Epeydir / davet ediyordu. (Posta, S: 3002, 12.4.2003, s.16).

Yıllardır / söylemiyordu, söyleyemiyordu onu (Ataç, 2000b, 21).

3.2.2. +Dir/ +Dur bildirme ekiyle oluşturulan zaman zarflarının, çekimsiz fiil gruplarından sıfat-fiil grubunun zaman zarfı olarak kullanımına sıkça rastlanmaktadır, bu kullanımlar da çoğunlukla -An ve -Dık/-Duk sıfat-fiil eklerine bağlı olan kullanımlardır. Bunun dışında bu yapılar, ad-fiil ve zarf-fiil gruplarında da sık olmamakla birlikte zaman zarfı olarak kullanılabilirler:

Doğu Karadeniz Bölgesi’nde iki gündür / aralıksız süren yağmur felaket getirdi (Radikal, S: 1858, 13.11.2001, s.3).

On beş yıldır / Türk aydınının gündeminden düşmeyen Safranbolu’nun henüz “koruma amaçlı planı”nın bile bulunmadığını söylesem, inanır mısınız? (Ayvazoğlu, 1997: 162).

Diyarbakırspor, *26 haftadır / yenilmeyen* Beşiktaş’ın unvanına erteleme maçında son verdi (Türkiye, S: 11724, 17.4.2003, s.20).

Yaklaşık çeyrek asırdır / Türkiye’de futbol düzeninin yeniden yapılanması adına uğraş veren bir kişiliğin sadece Fenerbahçe’nin hocasız kalması sonucu farkedilmesi bizlerin ne denli maziden habersiz yaşadığımızın acı bir kanıtıdır... (Milliyet, S: 19923, 18.4.2003, s.25).

Sıra kendi iş tahtasına gelince Nuri Efendi *üç haftadır / üzerinde çalıştığı* tuğra tezhibinin bittiğini gururlanarak söyledi (Pamuk, 2002:72).

Son bir aydır / kadın müşterilerinin arttığını belirten Konya’daki aktar dükkanı Ulusoy Şifacısı’nın işletmecisi Mustafa Saldı güzellik ‘reçetelerini’ şöyle sıralıyor: (Posta, S: 3002, 12.4.2003, s.4).

(...) McKeon, *Türkiye pazarını bir yılı aşkın süredir / incelediklerini*, savaş ve kriz nedeniyle beklemek zorunda kaldıklarını ifade etti (Milliyet, S: 19923, 18.4.2003, s.6).

Gene de *şu son yirmi yıldır / burada bunların adamakıllı arttığını* herhalde kimse reddedemez (Radikal, S:1858, 13.11.2001, s.9).

İnegöl Kaymakamı İsmail Aka, *bir süredir / yürüttükleri* soruşturmada, // *6 yıldır / sağlık meselelerini “Yeşil kart” kullanarak / çözen* Mehmet Reşit Kartal’ın (63), 6 müstakil ev, 1 daire, 3 arsa ve 2 dükkan sahibi olduğunun belirlendiğini söyledi (Türkiye, S: 11724, 17.4.2003, s.3).

Çünkü ben oradan, Doğu’dan, orduların savaştığı, şehzadelerin birbirini boğazlayıp şehirleri yağmalayıp yaktığı, savaş ve barışın her gün konuşulduğu ve *asırlardır / en iyi şiirlerin yazılıp, / nakşın ve resmin yapıldığı* Acem ülkesinden geliyorum (Pamuk, 2002: 68).

İki yıldır / aynı dersten sınıfta kalışının sebebini hep şuna buna yüklemeye çalışan Bulgar talebe, bu sefer de Dropsi’yi parmağına doladı (Taner, 1987: 83).

Bunun için birtakım sinsî odaklar tarafından, Noel, *bir süredir /* Ramazanın ve bayramların yerine *ikame edilmek* isteniyor (Ayvazoğlu,1997: 38).

4. Bildirme ekinin birincil işlevi, isimlerin üzerine gelerek onları yüklemleştirmektir. Bunun dışında bildirme eki, çekimli fiiller üzerine gelerek cümleye kesinlik, kuvvetlendirme, ihtimal gibi anlamlar kazandırmaktadır. Bu çalışmada ele aldığımız yapıların da bildirme ekinin yüklemleştirme işlevinin ağır basmasından dolayı kaynaklarda çoğunlukla cümle olarak değerlendirildiği görülmektedir.

Bir sıfatıyla oluşturulan sıfat tamlaması üzerine bildirme ekinin gelmesiyle oluşan ve cümle içinde özne ve nesne olarak kullanılan yapılar, yapısal olarak cümle görünümü ifadeler olsa bile, bu yapılar cümledeki görevleri ve işlevleri açısından bir cümle ögesi görünümündedir, bu yapılarda bildirme eki özne veya nesneye aşırılık, kesinlik, kuvvetlendirme gibi anlamlar vermektedir, bunun yanı sıra bildirme eki aracılığıyla cümle daha etkili bir söyleyiş kazanmaktadır.

Zaman bildiren kelimeler veya bu kelimelerle oluşturulan sıfat tamlaması üzerine bildirme ekinin gelmesiyle oluşan ve cümle içinde zaman zarfı olarak kullanılan yapıların cümle içindeki görünümü ve işlevi cümle niteliğinden uzaktır. Bildirme ekiyle oluşan bu yapılarda, bildirme ekinin, kullanım olarak – *dan* beri yapısıyla paralellik gösterdiği görülmektedir. Bildirme ekinin zaman zarfı olarak kullanıldığı bu tür yapılarda süreç ifade etmesi, aslında bildirme ekinin bünyesinde var olan süreklilik işleviyle de örtüşmektedir, bildirme ekinin aslını oluşturan *dur-* fiilinin tasvir fiil olarak kullanımında süreklilik ifade etmesi (*gidedur-*, *geledur-* gibi) de bunun göstergelerinden biridir. Bunun dışında

bildirme ekiyle oluşturulan zaman zarfının kullanıldığı cümlede, fiilin görünüşü açısından bakıldığında bu yapıdaki zaman zarflarının belirleyici bir işlevi olduğunu da unutmamak gerekir.

+Dır/ +DUr bildirme eki, cümlede özne, nesne ve zarf tümleci olarak kullanılan yapılarda da kesinlik, kuvvetlendirme, süreklilik gibi işlevlerini korumaktadır, ancak bu kullanımlarda +Dır/ +DUr bildirme eki yüklemleştirme işlevinden uzaktır.

KAYNAKÇA:

- Ataç, Nurullah (1998); *Diyelim ~ Söz Arasında*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- .....(1999); *Okuruma Mektuplar ~ Prospero ile Caliban*, İstanbul , Yapı Kredi Yayınları.
- .....(2000a); *Karalama Defteri ~ Ararken*, İstanbul , Yapı Kredi Yayınları.
- .....(2000b); *Günce1953-1955*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- .....(2000c); *Dergilerde*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Ayvazoğlu, Beşir (1997); *Şehir Fotoğrafları*, İstanbul, Ötüken Yayınları.
- Dizdaroğlu, Hikmet (1976); *Tümcebilgisi*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ediskun, Haydar (1996); *Türk Dilbilgisi*, İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Ergin, Muharrem (1989); *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul, Bayrak Yayınları.
- Gencan, Tahir Nejat (2001); *Dilbilgisi*, Ankara, Ayraç Yayınevi.
- Hatiboğlu, Vecihe (1978); *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, Ankara, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları No: 276
- Hengirmen, Mehmet (1999); *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Ankara, Engin Yayınevi.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri (1993a); *Yaban*, İstanbul, İletişim Yayınları, 35. Baskı
- .....(1993b); *Kiralık Konak*, İstanbul, İletişim Yayınları, 18. Baskı
- Koç, Nurettin (1996); *Yeni Dilbilgisi*, İstanbul, İnkılap Kitabevi.
- Kononov, A. N.(1956); *Grammatika Sovremennogo Turestkogo Literaturnogo Yazıka*, Moskova, (Çev. Sabit Paylı).
- Korkmaz, Zeynep (2003); *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, Genişletilmiş 2. baskı.
- .....(2003); *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları: 827

Pamuk, Orhan(2002); *Benim Adım Kırmızı*, İstanbul, İletişim Yayınları, 19. Baskı

Şimşek, Rasim (1987); *Örneklerle Türkçe Sözdizimi*, Trabzon.

Taner, Haldun(1987); *Şişhaneye Yağmur Yağıyordu*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 3. Basım

Topaloğlu, Ahmet (1989); *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Ötüken Yayınları.

Vardar, Berke (1998); *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, ABC Kitabevi.

